

ÇAĞDAŞ TÜRK DÜŞÜNCE TARİHİNİN OLUŞUMUNDA

AYDINLAR OCAĞI'NIN YERİ*

Mustafa ÖZCANBAZ-Mevlüt UYANIK†

GİRİŞ

1. Durum Tespiti:

Türkiye Cumhuriyeti, Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin mirasını devralmış yeni bir oluşumdur. Bu nedenle Çağdaş Türk Düşünce Tarihi denildiğinde Osmanlı Devletinin yaşadığı toplumsal, siyasal ve kültürel sorunlara çözüm aramaya başlamasıyla başlayan süreci, özellikle son dönemdeki Üç Tarz-1 Siyaset incelenmesini anlıyoruz. İbn Haldun'un döngüsel tarih anlayışından hareketle söyleyecek olursak, devletlerde tıpkı insanlar gibi doğar büyür ve ölürler, önemli olan bu birikimin yeni bir kimlik ile yeni şartlara göre oluşturan bir yapılanma içine girmesidir.

Bu bağlamda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti miras aldığı sıkıntılarının çözmesinde dini/milli/yerli değerleri yeniden okuyup, külli/evrensel değerler haline getirmenin yolu ve yöntemini arayan sivil toplum kuruluşu olarak Aydınlar Ocağı'nın yeri ve önemi büyüktür.

Çorum Aydınlar Ocağı Sekreterliğini yapmış olan ve Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı Başkanlığı bünyesinde Türk Düşünce Tarihi merkezli çalışmalar yaptıran Mevlüt Uyanık hocam ile yüzyıllarca İslamiyet'in siyasi, kültürel ve ekonomik temsilcisi olan Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti sürekliliğini, "Türk-İslam Sentezi" ifadesi ile ortaya koymaya çalışan Aydınlar Ocağı çevresinin modernleşme sürecimize katkısını master tezi çerçevesinde inceledik.

Bildirimiz, tezimizin başlığı (HÜSBE, basılmamış y.lisans tezi. Çorum: 2013) ile aynı olup, kültür hayatımızda yaşanan sosyo-politik sorunlara çözüm aramaya bir katkı olmayı hedeflemektedir.

2. Niçin Aydınlar Ocağı?

14 Mayıs 1970 tarihinde kurulan Aydınlar Ocağı'nın yakın geçmişte Türkiye siyasi ve fikri yapısının oluşmasında tesirlerinin incelenmektedir. Çünkü Aydınlar Ocağı, Türk İslam Sentezi fikri çerçevesinde ürettiği proje ve fikirleri ile 12 Eylül darbesi ardından devletin birçok kurumunu etkilemiş ve milli kültürün değerler bütünü haline gelmesinde, devlet akli olmasında önemli roller üstlenmiştir.

3. Niçin Türk İslam Sentezi Kavramsallaştırması?

Son dönemde yaşanan toplumsal sorunlara getirilen çözüm önerilerinden birçoğu Müslüman Türk tarihi kadar eski olan Türk İslam Sentezi fikrine dayanmaktadır. Türk İslam Sentezi kavramı, sadece Anadolu'nun bir gerçeği değil, İslam dünyasının büyük bir kısmının da gerçeğidir. Çünkü Afrika, Avrupa, Asya'nın bazı bölgeleri Osmanlı Devletinin yönetiminde uzun yıllar kaldığı için Türk İslam Medeniyetinin eserleriyle süslenmiştir. İslam dünyasındaki geleceğin inşasında önemli rolleri bulunan bu medeniyet tasavvuru, akli ve nakli bilgiyi birleştirmiş, günümüzde ortaya çıkan

* Bu makale, 11-13 Mayıs 2014 tarihinde Eskişehir'de düzenlenen 'Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi' nde bildiri olarak sunulmuştur.

†Çorum Halk Eğitim Merkezi Müdür Yardımcısı, Çorum Aydınlar Ocağı Yönetim Kurulu Başkanı, mozcambaz@hotmail.com

maddeciliğin açmazlarına düşmeksizin medeniyet tasavvurunu tüm insanlığın hizmetine sunmuştur Aydınlar Ocağı bu bağlamda Türk siyasi ve fikri hayatına neler kattığının ortaya konulması önemlidir.

4. Günümüzde Aydınlar Ocağı

Günümüzde Türkiye’de 40 kadar Aydınlar Ocağı vardır. Tüzüğü gereği her bir Ocak müstakil dernek statüsündedir. İstanbul Ocak ilk olması ve bu noktada öncü olması sebebiyle uzun süre Genel Merkez ve başkanı da Genel Başkan kabul edilmiştir. Ancak 2003 yılında yaşanan Kızıl Elma koalisyonunda yer almasından (Eriş, 2011:373-374) dolayı İstanbul Ocak yönetimi ile diğer Ocaklar ayrı düşmüşlerdir. (Atalay,2006:155) Ocak günümüzde faaliyetlerine devam etmektedir. Konferanslar, seminerler, programlar sayıca eskisinden daha fazla olmasına rağmen fikirlerinin devlet yöneticilerince yeterince dikkate alınmamasından dolayı tesiri önceki dönemler kadar olmamaktadır. (Özcan,2011:160)

I. AYDINLAR OCAĞI VE TÜRK İSLAM SENTEZİ

Bir *Modernliğin Eleştirisi*’ (Touraine,1997:13-19) yaparak çalışmamızı temellendirmek istiyoruz. Modernleşme ile batılılaşmayı özdeşleştirdiğimiz için olsa gerek yeterli ilerlemeyi kaydedemememizin sebebi olarak Batının, modernlik fikrinin temelinde Tanrı algısının yerini pozitivist bilim tasavvuru ile doldurma çabası yattığını söyleyebiliriz.

Vahye muhatap olan Müslüman toplumunun modernleşme şansının Laiklik ilkesinin ona verebileceği din ve vicdan hürriyeti ile orantılı olabileceği açıktır. Bu hususu önemsiyoruz, çünkü İslam’ın siyasi çıkarlara alet edilmesi, yolsuzluklara ve partililiklere payanda yapılması, servet yapma aracı olması, yani dinin politik amaçlara alet edilmesi ve yapılan uygulamalara meşruiyet sağlaması kabul edilemez.

Bu açıdan laiklik ilkesi önemlidir. Özellikle son dönemlerde Arap dünyasında yaşanan son olaylar ve geline aşamalara bakıldığında “Medeniyet İçi Çatışma” artmaya başlamıştır. Yeniden bir İslam medeniyeti dirilişini müzakere ederken, Müslüman halkların birbirini kırmaması, bölgede tek laik, sosyal ve hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’nin konumunu daha da önemli kılmaktadır.

Aydınlar Ocağı, mevcut Arap dünyasının ve Türk dünyasının dini, siyasi ve ekonomik konumlarını analiz ederek, Selçuklu ve Osmanlı süreçlerinde dini ve milli değerleri önceleyerek, yani aidiyeti ve toplumsal kimliği nesep ve sebep unsurları üzerine kurarak başarılı olması tezi üzerinde durmuştur.

Bu noktadan hareketle 1960 askeri darbesinden sonra sağ görüşlü aydınların siyasetin yeniden yapılandırılması sürecinde etkisiz kaldıklarını fark etmeleri ve çözüm üretebilmek için 1961 yılında önce Aydınlar Kulübü olarak daha sonra 14 Mayıs 1970 yılında Aydınlar Ocağı çatısı altında toplanarak kurulan sivil toplum örgütüdür. (Yalçın, 1988:182)

Türklük ve İslamlığın birbirinden ayırtılamayacağını, (Kafesoğlu, 1985:162) Türk İslam Sentezi kavramının bir medeniyet hamlesi olacağını savunmaktadırlar. Faaliyetleri ve yayınları ile Türk siyasetini etkilemenin yanında Türk İslam Sentezi fikrinin temellendirilmesini esas almaktadırlar.

Aydınlar Ocağı çatısı altında bir araya gelen aydınlar, Türk İslam Sentezi fikrinin, ülkenin batılılaşma ve modernleşme serüveninde, yeni üretilen bir fikir değil, (Copeaux, 2002:46-47) Anadolu’nun fethinden öncelere dayandığını ve bin yıldır sürekli geçerliliğini koruduğunu ve test edilegeldiğini belirtmektedirler.

Aydınlar Ocağı’nın yerli ve milli değerlerle, Batı medeniyeti karşısında ne taklide ne de nefrete düşmeden, devlet ile halkın kültürünün bir bütün olduğu düşüncesiyle özene dönüş çabası olarak Türk İslam Sentezinin uygulanabilirliği ve tutarlılığı önemlidir. (Turan, 1979:87) Çünkü

kaybettiği cihan devleti ve medeniyetinin peşinden yeni bir medeniyet hamlesi ve milli kültür, milli birlik düşüncesi ile Türk milletinin kendine yabancılaşmasına engel olmak için ortak bir akıl oluşturma çabasının adıdır Aydınlar Ocağı.

Bu bağlamda Aydınlar Ocağı yeni kurulan devletin kimlik ve vatandaşlık temelinde karşılaştığı sorunlara çözüm üretmeyi hedefleyen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aydınlar Ocağı'na göre: kendini bu ülkeye ait hisseden herkes Türk'tür.(Kösoğlu, 1997:25) Bu bir etnik yapı değil, üst bir kimlik değil, milli bir kültür ve değerdir. Yani Müslüman olmak ile Türk olmayı özdeş görür, her kim ki Müslümanlıktan çıkar, Türk olma vasfını da kaybeder. Ocağın faaliyetleri bu değerle bütünleşmeyi sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak ocağın bu görüşü kimlik problemine genel bir çözüm sunamadığından sorunun hala devam ettiğini de belirtmek gerekmektedir.

1. Kuruluş Amacı:

Türk İslam Sentezi'nin oluşumundaki tarihsel süreci analiz ettiğimizde ise Türklerin İslamiyet ile tanışma süreçleri Türk İslam Medeniyetinin şekillenmesi ve Osmanlı Cihan Devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişini ve Aydınlar Ocağı'nın fikir ve siyaset dünyasına gelinceye kadar olan tarihsel arka planı ortaya çıkacaktır. (Yalçın, 1988:195)

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti miras aldığı sıkıntılarının bir kısmını çözerken kimlik problemi ve vatandaşlık tartışmalarında olduğu gibi bir takım problemler, günümüzde de sürmektedir. Örneğin yeni devlet, yeni millet kavramı oluşturulma zorunluluğuna Türk vatandaşlığı kavramı ile çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Cumhuriyetin ilk döneminde milliyetçilik ve laiklik anlayışı üzerinde durulmuş ve Türk'ün bir millet olarak varlığının ispat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Bu bağlamda Aydınlar Ocağı da yeni kurulan devletin kimlik ve vatandaşlık temelinde karşılaştığı sorunlara çözüm üretmeyi hedefleyen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır

Aydınlar Ocağı'nın 1960'lı yıllarda Türkiye'de gelişen sol hareketlerin baskısına karşı sağ görüşlü aydınların kendi aralarında birleşme ihtiyacı neticesinde oluşturulan ve isim babalığını Necip Fazıl Kısakürek'in yaptığı (Murat vd, 2008:325) bir sivil toplum örgütü olduğunu hatırlarsak, İslam ve Türk birlikteliğinin vurgusunun önemi ortaya çıkar. Nitekim Demokrat Partinin "Beyaz Devrim" olarak nitelendirdiği genel seçimleri kazandığı 14 Mayıs 1950 tarihinin 20. yılında kurulmuş bir sivil toplum kuruluşu olduğunu da belirttiğimiz zaman demokratikleşme sürecimize olan katkısı da ortaya çıkacaktır.

2. Türkiye'nin geleceği ile ilgili Türk İslam Sentezi fikri tutarlı mıdır?

Bu noktada Aydınlar Ocağı'nın bütün Anadolu'da müstakil birimler olarak teşkilandığı, hiyerarşik bir yapıya sahip olmadığını belirtmek gerekir. Bu, toplumsal sorunların çözümünde müzakereye açtığı ve temellendirdiği Türklük, İslam, Millet, Milliyetçilik, Sentez, Aydın ve Medeniyet kavramlarının analizinde gözükür. Bu aydın hareketinin siyasi ve felsefi duruşunu anlamamız noktasında rehberlik edecektir.

Osmanlı Cihan Devletinden başlayarak Cumhuriyet döneminde kurulan milliyetçi dernekleri inceleyerek Aydınlar Ocağı hareketinin kendinden önceki derneklerin ve oluşumların tarihi sürecinden söz edebiliriz. Aydınlar Ocağını ortaya çıkaran tarihsel yapıyı Türk Derneği'ni, Türk Ocağı'nı, Milli Türk Talebe Birliğini, Türk Milliyetçileri Derneğini, Milliyetçiler Derneği ve Aydınlar Kulübünü incelediğimizde kuruluşu ve siyasal yaşamda ortaya koyduğu bakış açısını tahlil edebiliriz.

Aydınlar Ocağı'nın, Türk İslam Sentezi temelinde şekillenen fikirleri Türk Siyasi ve Fikri hayatını etkilemiş, mevcut devlet aklının oluşmasında, politikaların belirlenmesinde referans olmuştur. Bu noktada Türk kimliğinin yerine başka bir kimlik ikame etme telaşını lüzumsuz gören Aydınlar Ocağı, bu kimliğin kolay kazanılmadığını, ihlâsla, imanla bir araya gelen milletin Allah için öldüğünü,

öldürdüğünü; Tanrı misafiri diye misafirine, hastaya, muhtaca el uzattığını, fakiri “iteklemediği”, zengini “eteklemediği” için bu kimliğin tarih tarafından verildiğini savunmaktadırlar.

Birbirini takip eden Selçuklu - Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti devletlerinin kuruluş sıralarının unutulmaması gerektiğini, bunun aksini tarihi susturma çabası olarak gördüklerini bildirirler. (Ayverdi,1976:401)

Türk İslam Sentezi fikri merkezinde, Türkiye'nin geleceğine göz atmak gerekirse şöyle bir manzara çizilebilir. İnsan varlığı gereği yaşadığı yeri anlamlandırmak, aidiyetini sebep ve nesep ilişkisini kurmak istemektedir. Yaşadığımız coğrafya bu anlamda dünyanın en kıymetli bölgelerinden, jeopolitik dil ile söyleyecek olursak, (Karamısır, 1988:305-306) dünyanın kalbine/hinterlandına en yakınlardan birisidir. Öyle ki bütün semavi dinlerin ve büyük medeniyetlerin, dünyaya yön veren imparatorlukların kurulduğu mekanlar bu bölgededir.

Anadolu, üç kıtanın birleşme yeri, dünyadaki önemli enerji üretim ve arz merkezlerinin kilit noktası olması nedeniyle, dünyanın ilgisinin üzerinde olduğu bir bölge olmuştur. Aydınlar Ocağına göre; bütün büyük dinlerin ve medeniyetlerin kurulduğu bu topraklar üzerinde yaşadığımız sürece başımızdan gaille eksik olmayacak ve tüm dünyanın cazibe merkezi olmaya devam edeceğiz. İşte bu yüzden fert fert devlet kurtarma hevesinden hemen kurtulmalı ve fertler önce kendisini sonra ailesini kurtarmayı hayat gayesi kılmalıdır.

Dünya üzerinde hiçbir devlet diğer devletin kendisinden daha güçlü olmasını istemez. Ancak güçlü devletleri yanında görmek ister. Karşısında olan devletler için dost olamıyorsa bile düşmanlık oluşturacak durumlardan uzak kalmayı menfaatleri için gerekli görürler veya açık bir düşmanlık sergilemezler. Bunun yanı sıra her zaman kontrol ve gözetim altında tutmayı da ihmal etmezler. Bu açıdan güçlü bir Türkiye'nin oluşumunda yerli ve milli kültürün dirilmesinin gerekliliği ve Türk İslam Medeniyetinin yeniden dirilişi (Özakpınar,1997:46,51,60,123) için müzakere etmek ve bunun için gerekli fikir, eser ve ortamların oluşmasını sağlamak gerekmektedir.

II. AYDINLAR OCAĞININ TÜRK SİYASİ VE FİKİR HAYATINA ETKİLERİ

Selçukluların yurtlandıkları bu topraklar üzerinde 1000 yıldan fazla zamandır yaşamaktayız. Türk Milleti, bu toprakları yurt haline getirirken çok sıkıntılı süreçler geçirmiştir. (Güngör,1995:148-160) Osmanlı Cihan Devletinin 1699 Viyana kuşatmasından sonraki yerinde sayış sürecinde, Batılı ülkeler Ümit Burnu üzerinden uzak doğuya ulaşması, buraları sömürge haline getirmesi, Arap ülkelerine yönelik yeni politikalar geliştirmesiyle önemli gelişmeler sağlamıştır. Osmanlı sosyo politik bağlamda yaşadığı sorunlara çözüm aramak için başlattığı yenileşme/ıslahat/tanzim çabasına girmiştir.

Döngüsel tarih anlayışı bağlamında düşündüğümüzde bu tanzimatlar Osmanlı için çare olamamış tarihin sayfalarının onurlu bölümünde en uzun ömürlü cihan devletlerinden biri olarak yerini almıştır. Bu yıkılış Türk devlet geleneği açısından bir son olmamış, Türkiye Cumhuriyeti, yeni bir paradigma ile kurulmuştur. Devlet geleneğindeki sürekliliği en iyi izah eden ise Cumhurbaşkanlığı forsunadaki ay yıldız etrafında çerçevelenen on altı küçük yıldızdır, bunlar önceki devletleri ve kültürel sürekliliği izah eder. (Uyanık,2003:9-19)

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan günümüze değin yaşadığı süreçte kültür ve kimlik konularında sosyo politik küresel yapı gereği cihan devleti bakiyesini reddeden bir tutum içinde gözükmüş ve Türkçülük fikrini önelemiştir, ama bunun tek başına yeterli olmadığını anlamıştır.Gözükmüş dememizin nedeni, Üç Tarz-ı Siyaset'ten önce Osmanlıcılık, sonra İslamcılık denenmiş, bunlarla bir süre sorunlara çözüm üretilmiş, sonra da tıkanınca yeni ve daha etnik merkezli bir tutum ortaya konulmuştur. O dönemde nisbeten uygun olan bu çözüm tarzı daha sonra ideolojik tavırlarla tıkanmış ve yeni etnik sorunları tetiklemiştir. (Uyanık,2001:14-16)

Bu eksikliği gören ve ifade eden münevverlerin birleştiği kültürel mekanlardan biri olan Aydınlar Ocağı'nda İslam kavramın devredışı bırakılamayacağı açıkça vurgulanmıştır. Türk İslam Sentezi tasavvuru ile Türk'ün İslam içinde var olduğunu (Kaplan,1970:58) ve Müslüman olmayan Türk'ün, Türklük kavramıyla ifade edilemeyeceğini, Müslümanlıktan çıkan bir çok Türk boyunun bir süre sonra kimliğini kaybettiğini söylemişlerdir. (Gökalp,1963:2)

Aydınlar Ocağına tabi olan aydınlar akademisyenlerden oluştuğu için “seçkinler” grubu olarak nitelenmiştir, ama İslam tasavvurunu öncelermelerinden dolayı bu tutarsız bir tenkit olarak kalmıştır, çünkü bu eleştirilerin aksine, ana yapı olarak halk ile iç içe olmayı kendileri için önemli görmüşler ve bu tavrı korumaya çalışmışlardır. Hatta paradoksal gibi gözükse de, demokratikleşme sürecimize, İnönü döneminin seçkinliğinin kırılmasına katkıda bulunmuştur da diyebiliriz. Bu nedenle, Aydınlar Ocağı, Türk siyaset ve fikir hayatında önemli roller üstlenmiş, tesirleri yok edilemeyecek izler bırakmıştır. (Copeaux,2000:59-62)

Siyasetin, şiddetin egemenliği altına girerek ülkenin şiddet ve anarşi ortamına sürüklendiği, Marksist ve bölücü grupların bu şiddetin bir unsuru olduğu Aydınlar Ocağı tarafından vurgulanmıştır. Bu süreçte tarihsel olarak öngörülerini paylaşan Aydınlar Ocağı mensupları 12 Eylül 1980 darbesinin geleceğini dönemin başbakanı Süleyman Demirel'e de aktarmışlardır. Bu Aydınlar Ocağı mensuplarının gelecek konusundaki tahminlerinin tutarlılığını da gösteren önemli bir unsurdur. (Eriş,2011:455)

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, Ocak için önemli bir isim olan Turgut Özal seçimlerden galip çıkarak başbakanlık koltuğuna oturdu. Bu olay ile Aydınlar Ocağı'nın fikirlerinin iktidara taşınması ve yeni Türkiye'nin oluşum süreci başlamıştı. (Eriş,2011:468-469) Bu oluşum sürecinde Aydınlar Ocağı fikirleri devlet aklı tarafından kabul görmektedir. Türk İslam Sentezi, Ders kitaplarından, bakanlıkların yapısına kadar tesir edebildiği her konuyu, her sahayı Sünni Hanefi İslam inancında olan Müslüman Türk'e göre şekillendirmiştir.

Aydınlar Ocağının 1980 ile 1990'lı yıllarda ortaya koyduğu fikirleri ve ülke yönetiminde etkisi bulunan üyelerinin Türk siyasal yapısına ve işleyişine verdikleri yön dikkate alındığında ocağın fikri altyapısının Türk siyasi tarihindeki önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Aydınlar Ocağı, dernek olarak 1990'lara kadar hiçbir siyasi parti ile paralel olmamış, bütün sağ kucaklayacak fikirler üretmiş ve hiçbir partinin yedeği olmamış “siyaset üstü olma” (Tüzük Madde 3) prensibine sadık kalmıştır. Ocak, toplumsal olaylarla ilgili olarak sorumluluk alan bir sivil toplum örgütü olarak öne çıkmaktadır. Siyasal sorunlara nasıl çözümler bulunabileceği ile ilgili önerilerini siyasilere aktarırken, toplumsal huzurun ve barışın bozulmadan nasıl gerçekleştirilebileceği ile ilgili somut çözüm önerileri sunmuştur.

1990'lara kadar sağ kesimin saygısını ve takdiri toplayan Aydınlar Ocağı, sol kesim için ise baş edilmesi gereken bir sıkıntı, susturulması gereken Türkiye'yi gerilere götürecek bir sivil toplum örgütü olarak görülür. Nitekim 12 Eylül 1980 öncesinde Ocak binaları sürekli taciz edilmiş, bombalı saldırılar olmuştur. Özal dönemi ile tesirini artıran Ocak, Özal'ın Cumhurbaşkanı olması sonrasında Mesut Yılmaz anlaşmamış ve ANAP sonrasında ise tesirini kaybetmeye başlamışlardır. Özellikle 28 Şubat 1997 darbesinden en fazla etkilenen kurumların başında Aydınlar Ocağı gelmiştir. 1997-2002 döneminde ocağın etkilediği devlet aklı Türk İslam Sentezi düşüncesi yerine katı bir sekülerizme kaymış, tüm Türkiye'de katı uygulamalara imza atılmıştır.

SONUÇ

Aydınlar Ocağı Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti sürecini daha önceki Türk devletleri kültürel sürekliliği bağlamında değerlendirdiği için bir Türk İslam Sentezi kurmaya çalışmış, bu ve benzeri dini/mezhebi çatışmalardan uzak durulması gerektiğini her daim vurgulamıştır.

Bu bağlamda Türk İslam Sentezi fikri merkezinde yapılması gereken kudretli bir medeniyetin mirasçılarının önce kendine ait değerlerini yüceltmeleri ve bilgi üretimine geçmeleri, bunları insanlığın birikimi ışığında yeniden yorumlamalı ve uygulanabilir hale getirmesini öncelmiştir.